

**1-мавзу: Таҳлил
концептиниң қиёсий
талқини.**

РЕЖА:

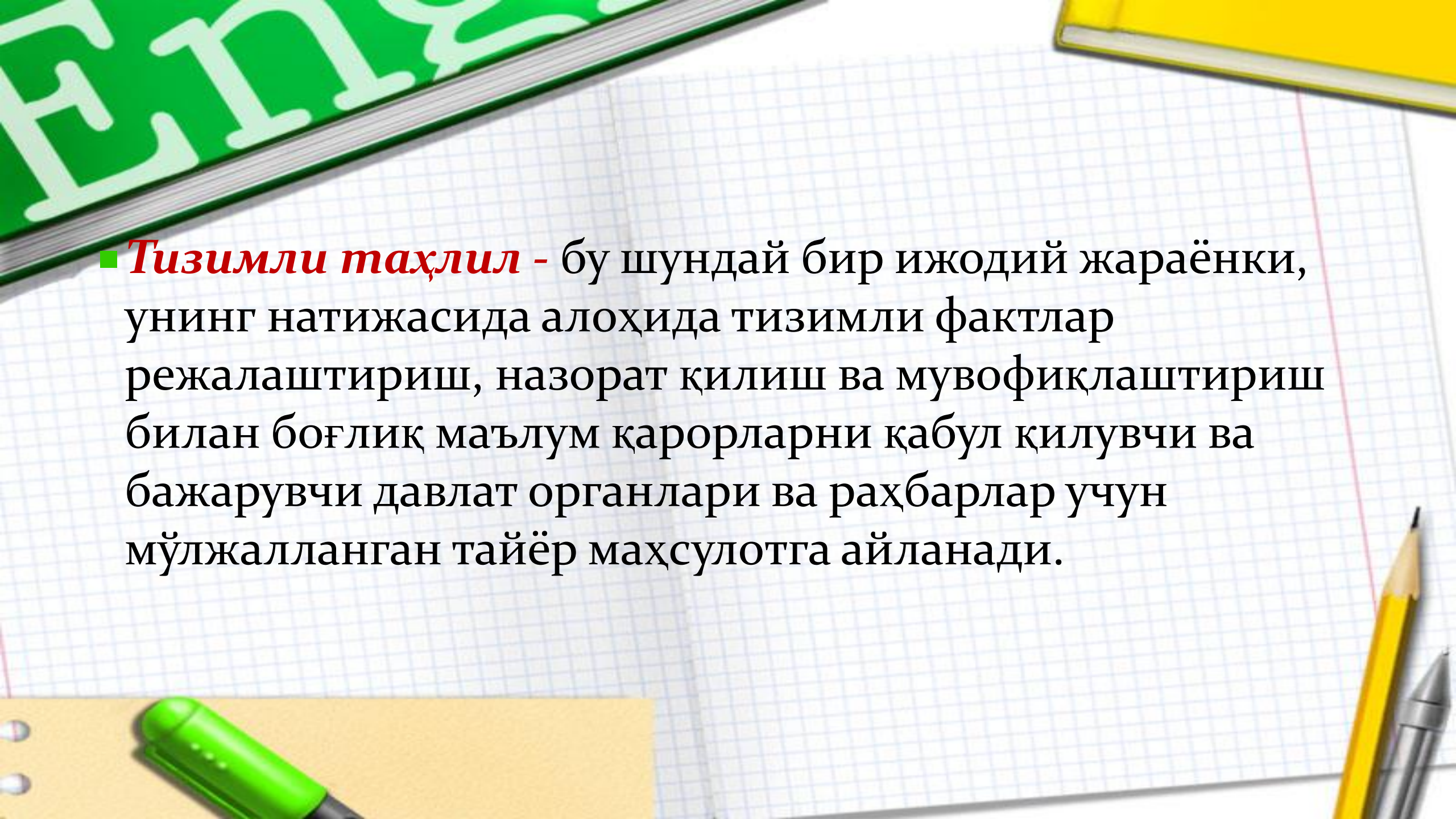
1.1. Таҳлил концептининг қиёсий таҳлили.

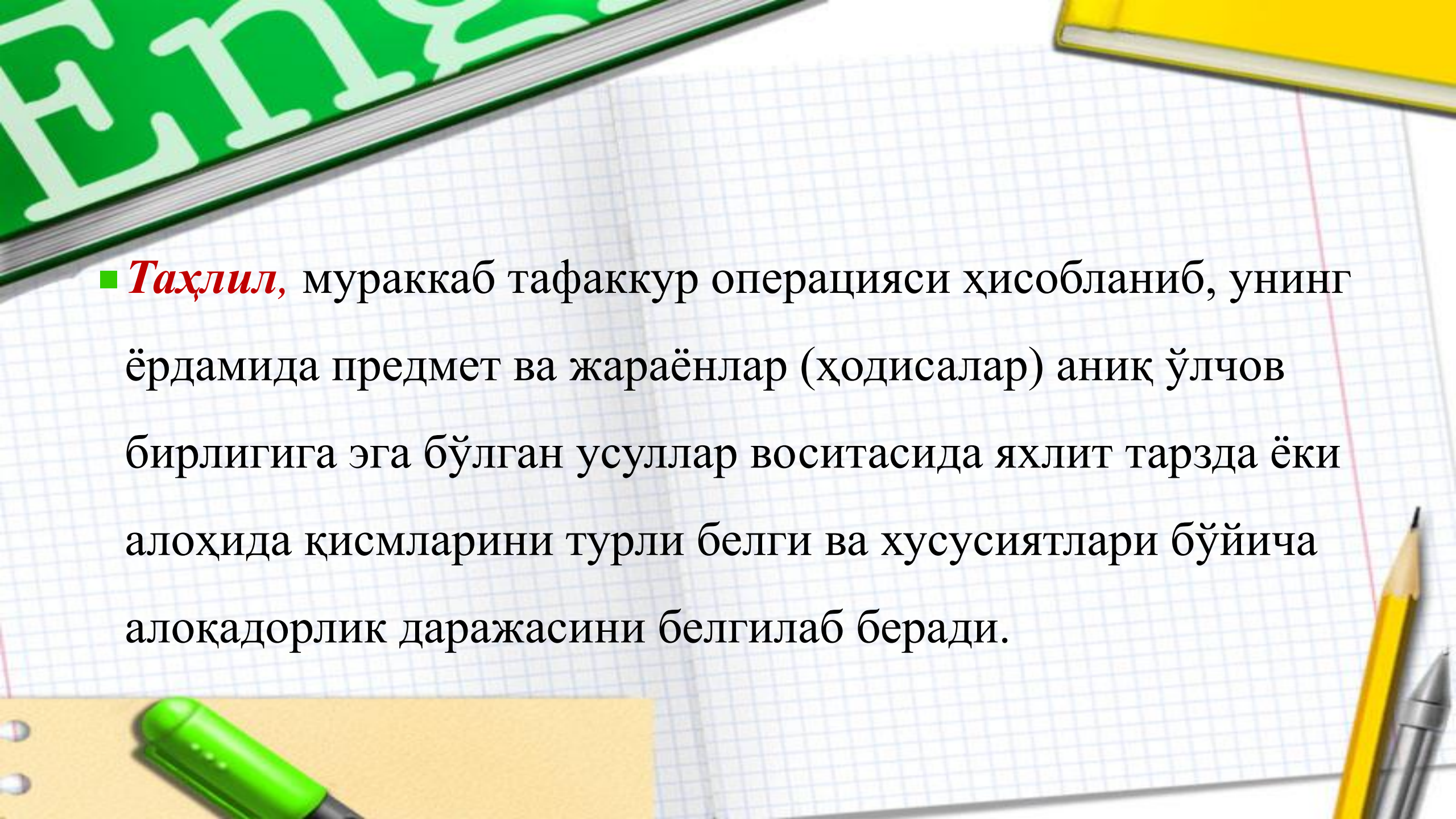
Таҳлил турлари.

1.2. Ижтимоий-гуманитар фанларда тизимли таҳлилдан фойдаланишнинг назарий ва амалий аҳамияти, усуллари

Концепт (лат. conceptus тушунча)-

тушунчанинг мазмуни, моҳиятини англаш учун хизмат қилади. Тизимли таҳлил, қарор қабул қилиш назарияси, ахборот-таҳлилий иш ҳар қандай давлатнинг давлат ва жамият бошқаруви, ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларида муҳим фаолият тури сифатида амалга ошириб келинган ва бу соҳа бугунги кунда ҳам тобора ривожланиб бормоқда.

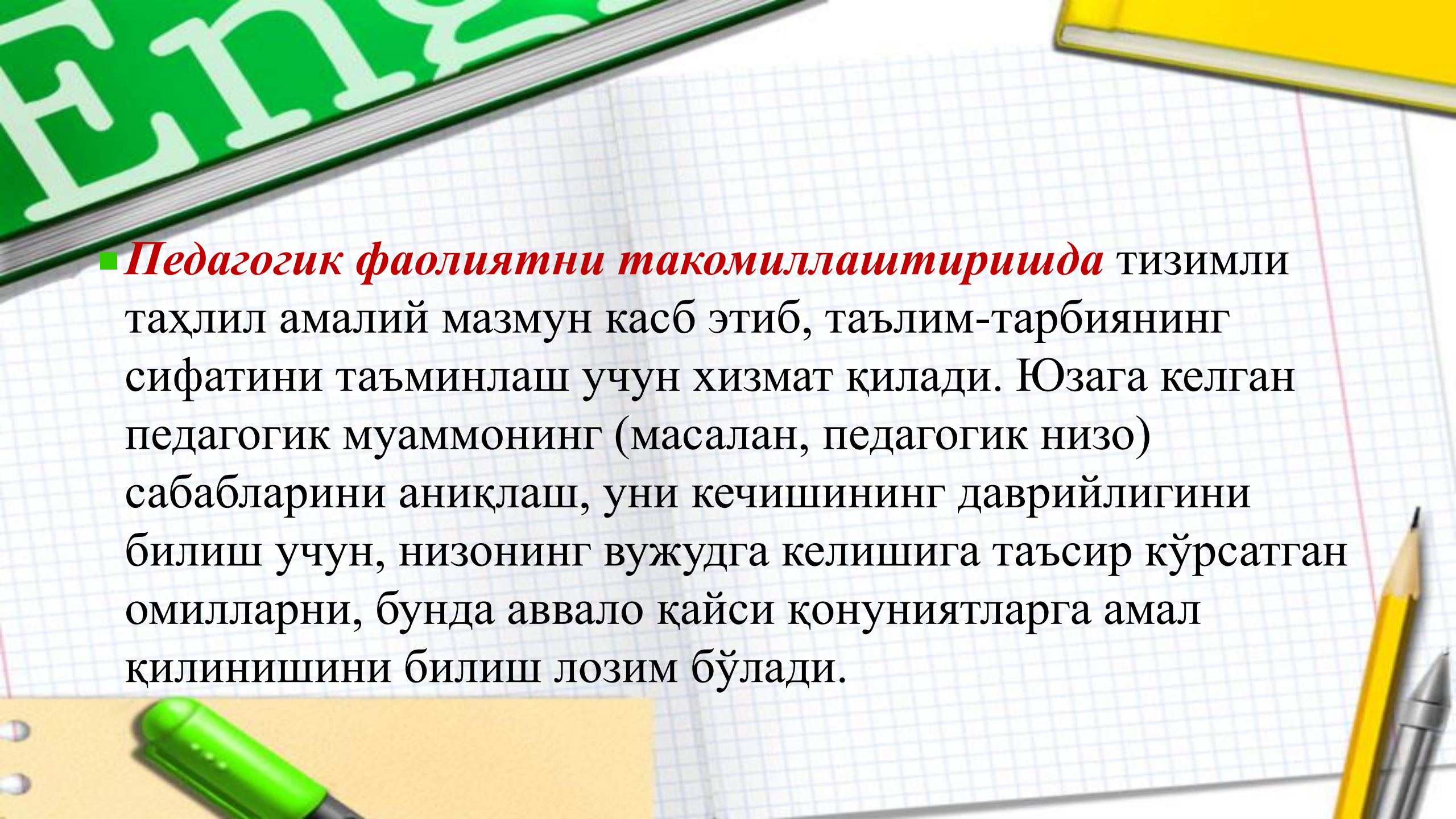
-
- ***Тизимли таҳлил*** - бу шундай бир ижодий жараёнки, унинг натижасида алоҳида тизимли фактлар режалаштириш, назорат қилиш ва мувофиқлаштириш билан боғлиқ маълум қарорларни қабул қилувчи ва бажарувчи давлат органлари ва раҳбарлар учун мўлжалланган тайёр маҳсулотга айланади.

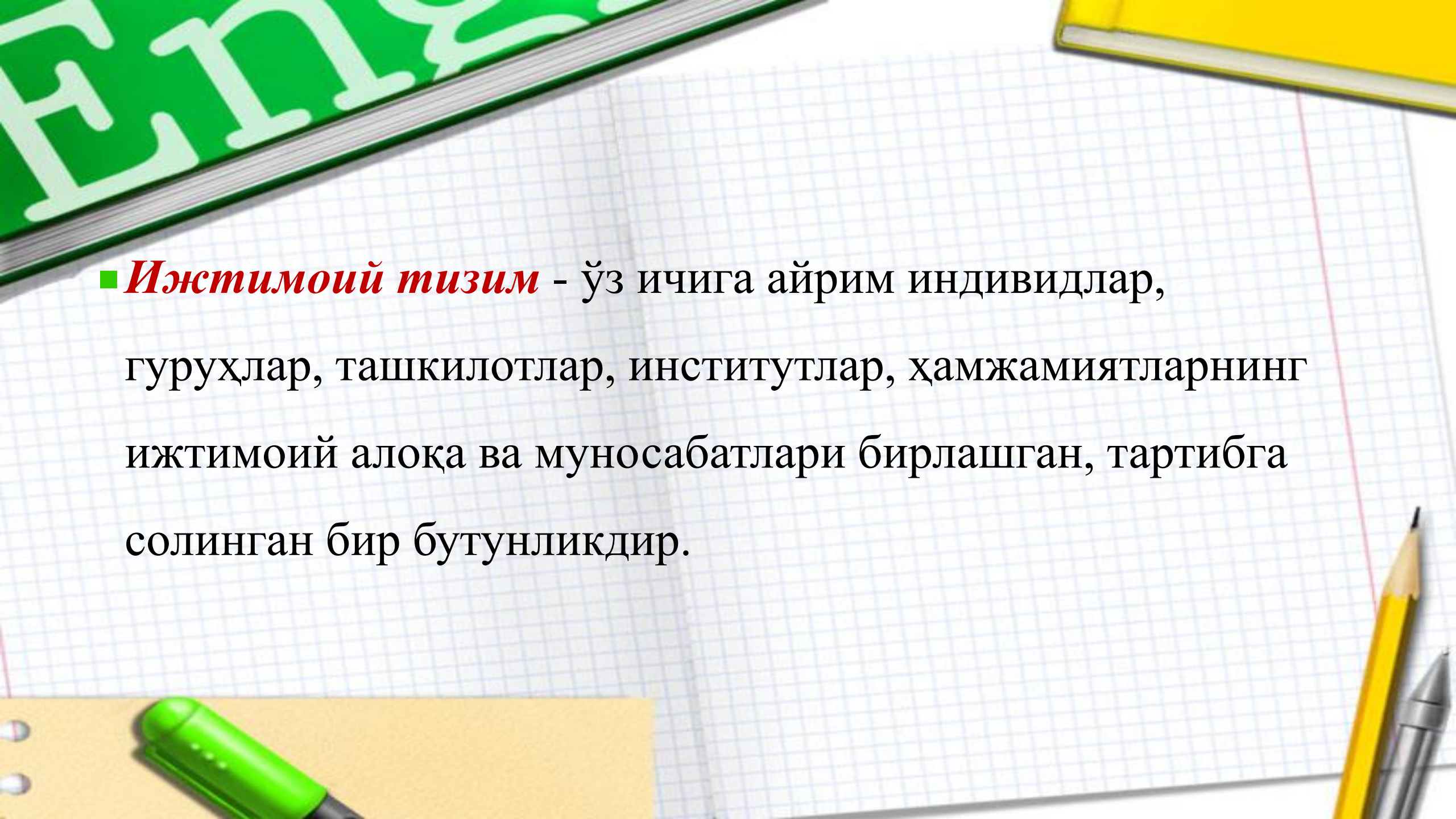
■ **Таҳлил**, мураккаб тафаккур операцияси ҳисобланиб, унинг ёрдамида предмет ва жараёнлар (ҳодисалар) аниқ ўлчов бирлигига эга бўлган усуллар воситасида яхлит тарзда ёки алоҳида қисмларини турли белги ва хусусиятлари бўйича алоқадорлик даражасини белгилаб беради.

- ***Таҳлил тушунчасини қуйидагича ҳам ифодалаш мумкин:***
- нарса, ҳодиса ва шу кабиларни моҳият, қонуният ва бошқа жиҳатлардан текшириш, ўрганиш иши;
- бирор нарса, маълумот ва шу кабиларни маълум нуқтаи назардан ўрганиш, баҳолаш;
- бирор нарса таркибини белгилаш ва унинг моҳиятини тадқиқ этиш.

■ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Т.: Давлат илмий нашриёти, 2004. – 41 б.

■ ***Педагогик фаолиятни такомиллаштиришда*** тизимли таҳлил амалий мазмун касб этиб, таълим-тарбиянинг сифатини таъминлаш учун хизмат қилади. Юзага келган педагогик муаммонинг (масалан, педагогик низо) сабабларини аниқлаш, уни кечишининг даврийлигини билиш учун, низонинг вужудга келишига таъсир кўрсатган омилларни, бунда аввало қайси қонуниятларга амал қилинишини билиш лозим бўлади.

■ ***Ижтимоий тизим*** - ўз ичига айрим индивидлар, гуруҳлар, ташкилотлар, институтлар, ҳамжамиятларнинг ижтимоий алоқа ва муносабатлари бирлашган, тартибга солинган бир бутунликдир.

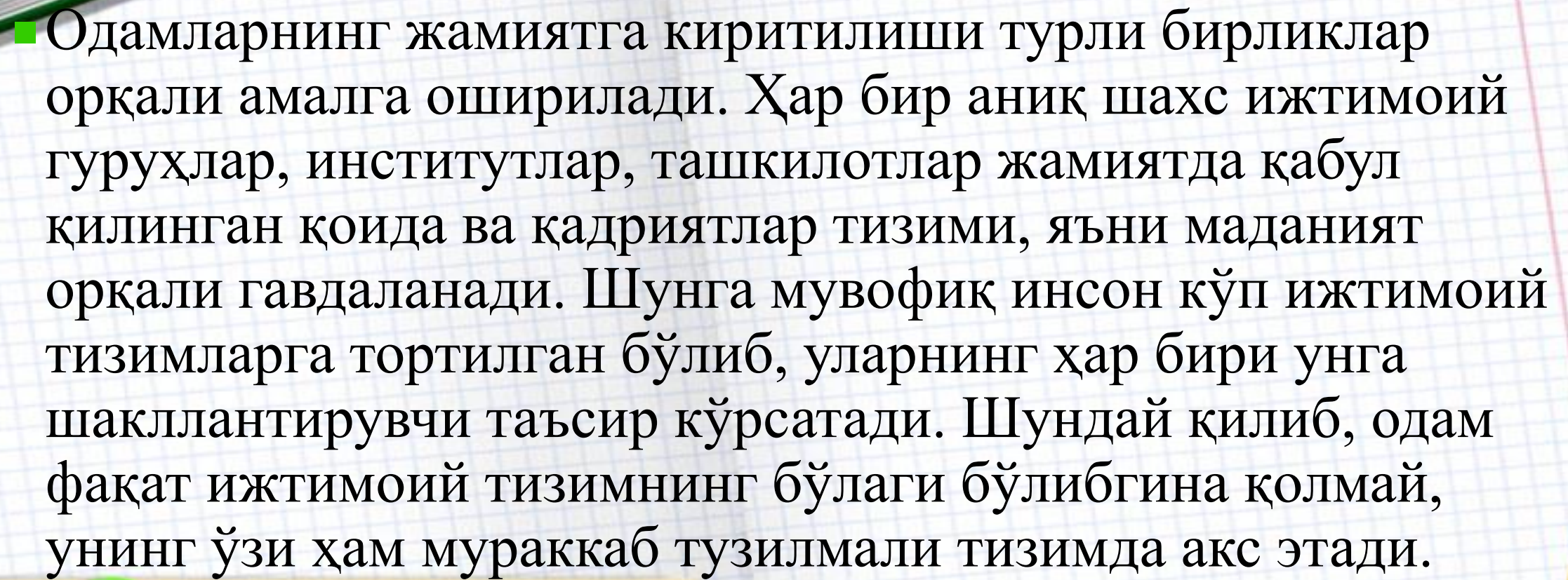
- **Тизим** – бу ўзаро боғлиқ ва тартиблаштирилган элементлардан ташкил топган, ягона мақсад сари интилувчи объект ёки объектлар йиғиндиси.
- **Тизим** – ҳар бири алоҳида вазифаларни бажарувчи, ягона мақсадга йўналтирилган, ўзаро боғланган, бошқарилувчи элементларнинг муайян тузилмага эга бўлган мажмуаси.

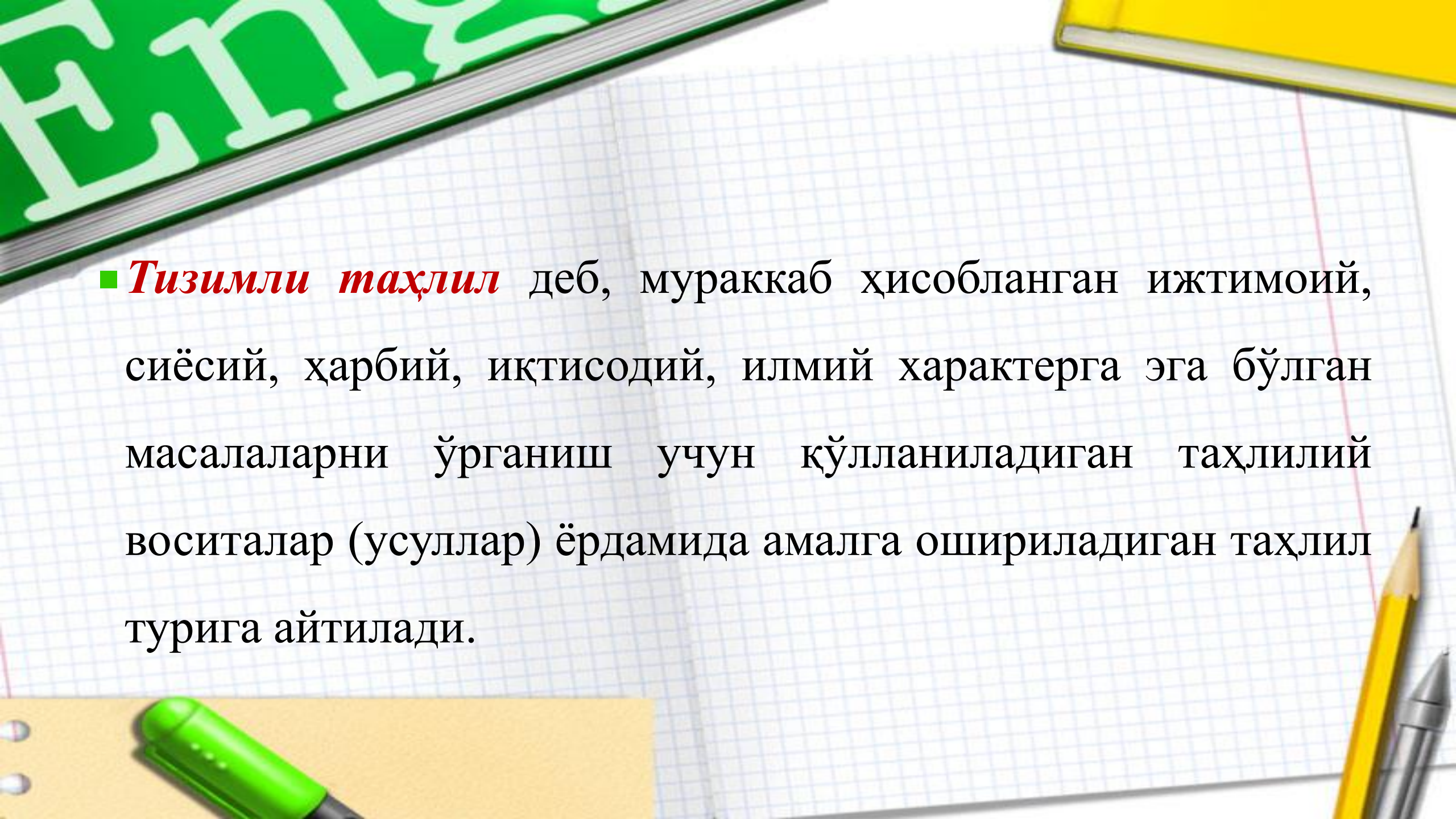

■ *Социологияда, одатда, ижтимоий тизим 4 нуқтаи назарда ўрганилади:*

- 1) индивидларнинг ўзаро таъсири;
- 2) гуруҳларнинг ўзаро таъсири;
- 3) ижтимоий мақомлар иерархияси;
- 4) индивидлар хулқ-атворини белгилайдиган ижтимоий меъёр ва қадриятларнинг мажмуи.

■ **Макросоциология** - бу йирик миқёсли фирма, ижтимоий тизимлар ва умумиқтисодий тартиб каби ижтимоий тизимларни таҳлил қилишдир. **Макросоциология**-катта ижтимоий гуруҳлар ва тизимларни (масалан, жамият, цивилизация ва ҳоказо) жараёнларни, ҳаракатларни Ҳар қандай ижтимоий тизимнинг бўлаклари одамлар ҳисобланади.

-
- Одамларнинг жамиятга киритилиши турли бирликлар орқали амалга оширилади. Ҳар бир аниқ шахс ижтимоий гуруҳлар, институтлар, ташкилотлар жамиятда қабул қилинган қоида ва қадриятлар тизими, яъни маданият орқали гавдаланади. Шунга мувофиқ инсон кўп ижтимоий тизимларга тортилган бўлиб, уларнинг ҳар бири унга шакллантирувчи таъсир кўрсатади. Шундай қилиб, одам фақат ижтимоий тизимнинг бўлаги бўлибгина қолмай, унинг ўзи ҳам мураккаб тузилмали тизимда акс этади.

■ ***Тизимли таҳлил*** деб, мураккаб ҳисобланган ижтимоий, сиёсий, ҳарбий, иқтисодий, илмий характерга эга бўлган масалаларни ўрганиш учун қўлланиладиган таҳлилий воситалар (усуллар) ёрдамида амалга ошириладиган таҳлил турига айтилади.

Тизимли таҳлилни шаклланиш ва ривожланиш босқичлари.

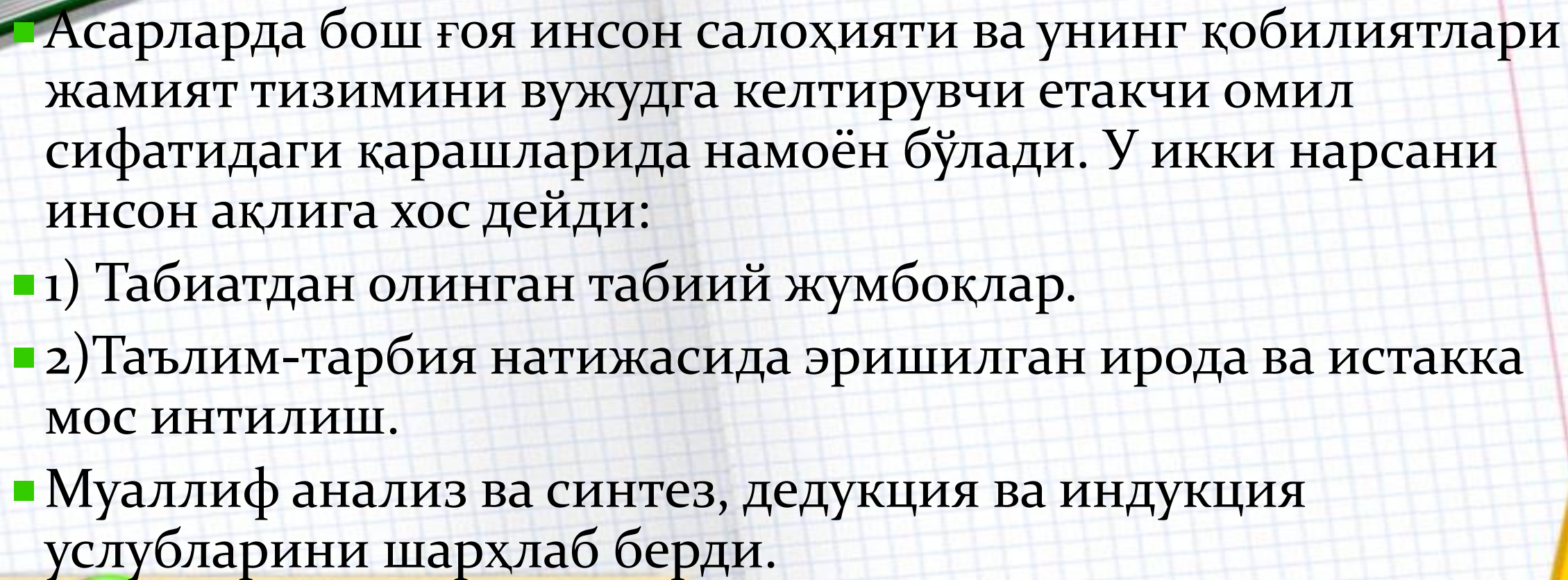
- Ижтимоий тараққиётни таъминлашда таҳлилий фаолиятнинг тутган ўрнини инобатга олсак, уни ижтимоий аҳамиятлилик даражаси қай даражада юқори эканлигини тушуниш қийин эмас. Негаки, айнан таҳлилий манба (диссертация, монография, илмий мақола, шарҳ, ҳисобот, маълумотнома, тақриз ва бошқа шу шаклдаги манба бўлиши мумкин) воситасида соҳа вакиллари стратегик мазмунга эга бўлган масалаларни мазмунмоҳиятини изоҳлаб, ижтимоий, иқтисодий, маданий ва сиёсий соҳалар тараққиётини таъминлашнинг асосий вазифаларини белгилаб беради.

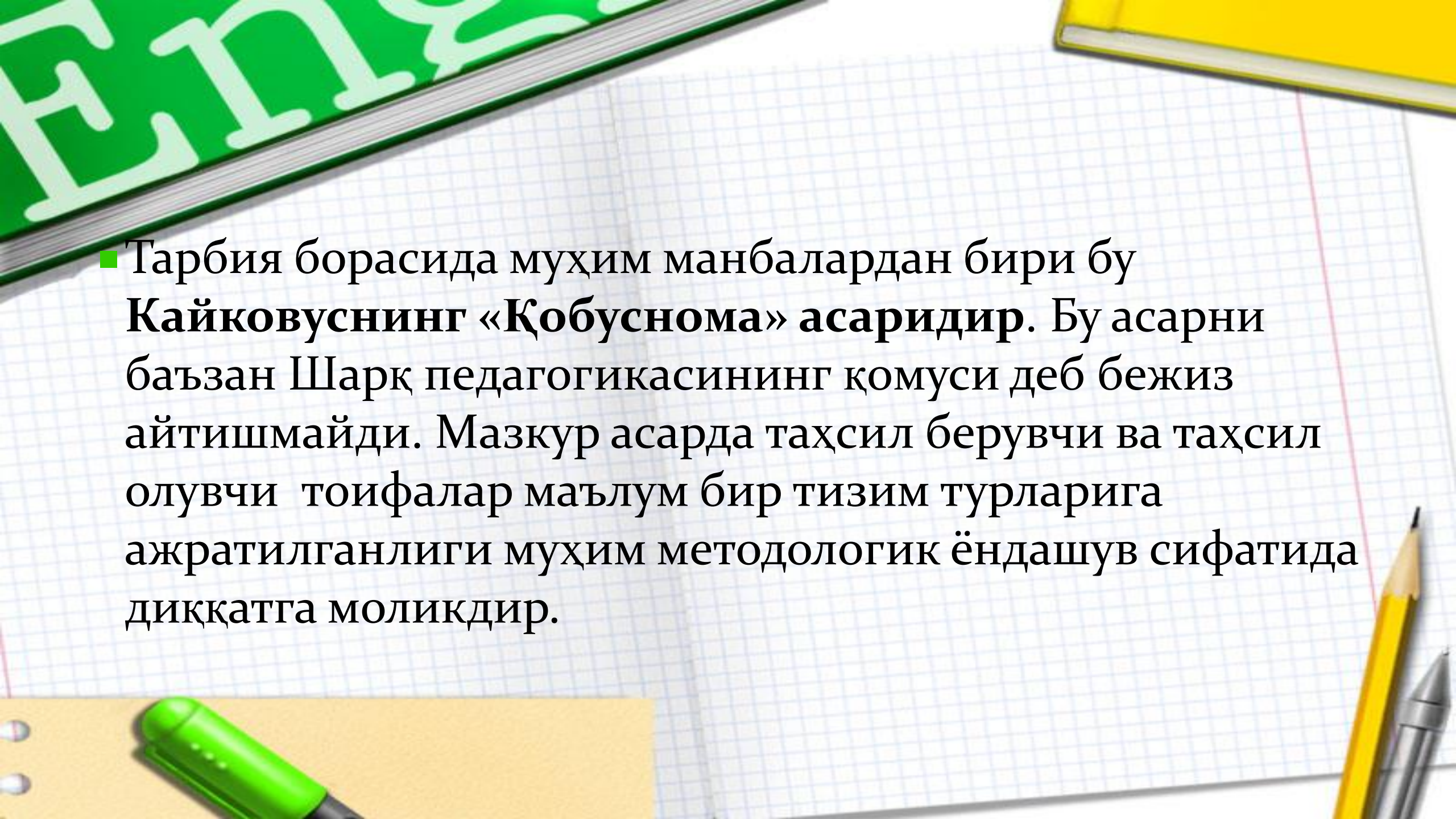
- Тизим тушунчасининг пайдо бўлиши фан ривожланиш мантиғи билан боғлиқ. Америкалик социолог олим Т.Парсонс (1902—1979) ўзи яратган ижтимоий тизим назариясида унинг қарашларига немис идеализми М.Вебер орқали кучли таъсир кўрсатганини ва у яна ўзига замондош олимлар Хендерсон, Парето, Шумпетер, Эмерсонлар яратган назариялардан фойдаланганини таъкидлаб ўтади. Парсонс Т. Система современных обществ. М., 1998. 14 с.
- Ньютоннинг концепцияси бўйича, бутун борлиқ майда қисмлардан ташкил топган бўлиб, ўзаро боғлиқдир. Унинг фикрича дунёда содир бўладиган барча нарс ва воқеликларни олдиндан англаб, уларни билиб, мақсадга мос равишда ўзгартирса бўлади.

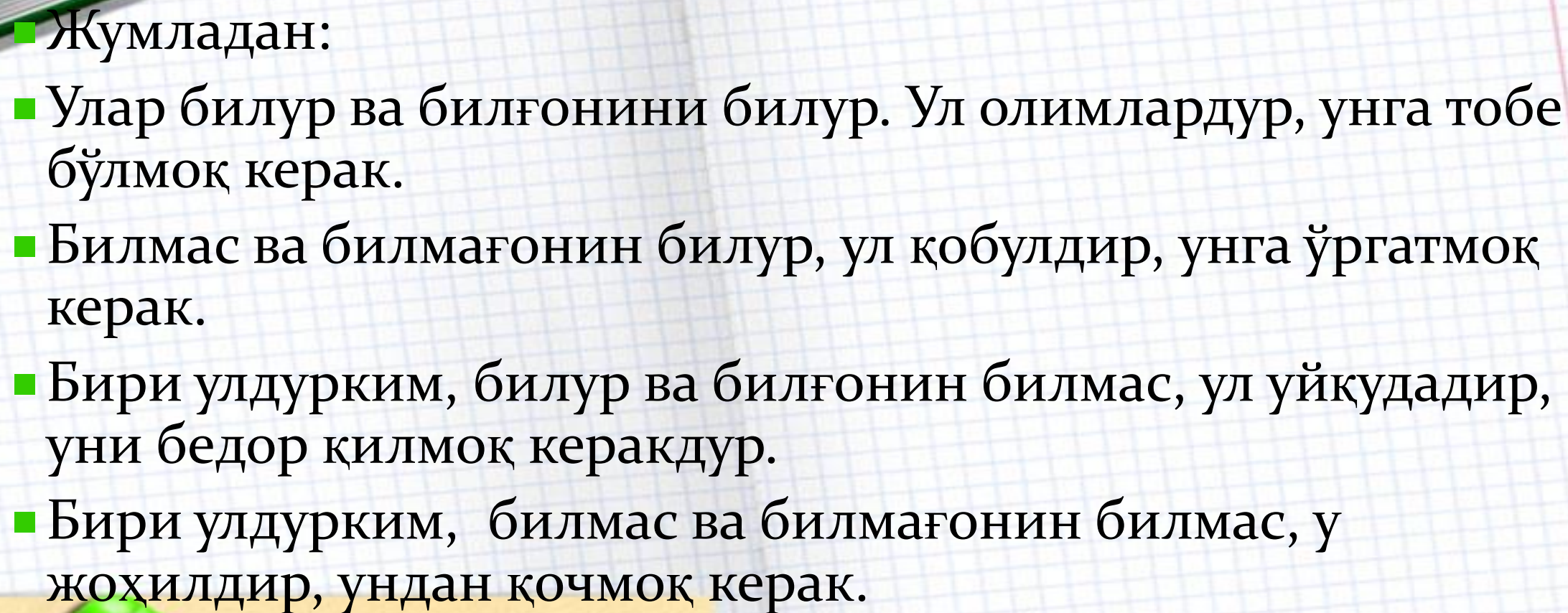
- **Муҳаммад ал-Хоразмий** (IX аср) билиш назарияси ривожланишига катта ҳиссасини қўшган. Хоразмий қаламига мансуб 20 дан ортиқ асарларнинг фақат 10 таси бизгача етиб келган. Булар “Ал-жабр вал-муқобала ҳисоби ҳақида қисқача китоб” – алгебраик асар, “Ҳинд ҳисоби ҳақида китоб” ёки “Қўшиш ва айириш ҳақида китоб” – арифметик асар, “Китоб суратул-арз” – географияга оид асар, “Зиж”, “Астурлоб билан ишлаш ҳақида китоб”, “Астурлоб ясаш ҳақида китоб”, “Астурлоб ёрдамида азимутни аниқлаш ҳақида”, “Китоб ар-руҳома”, “Китоб ат-тарих”,

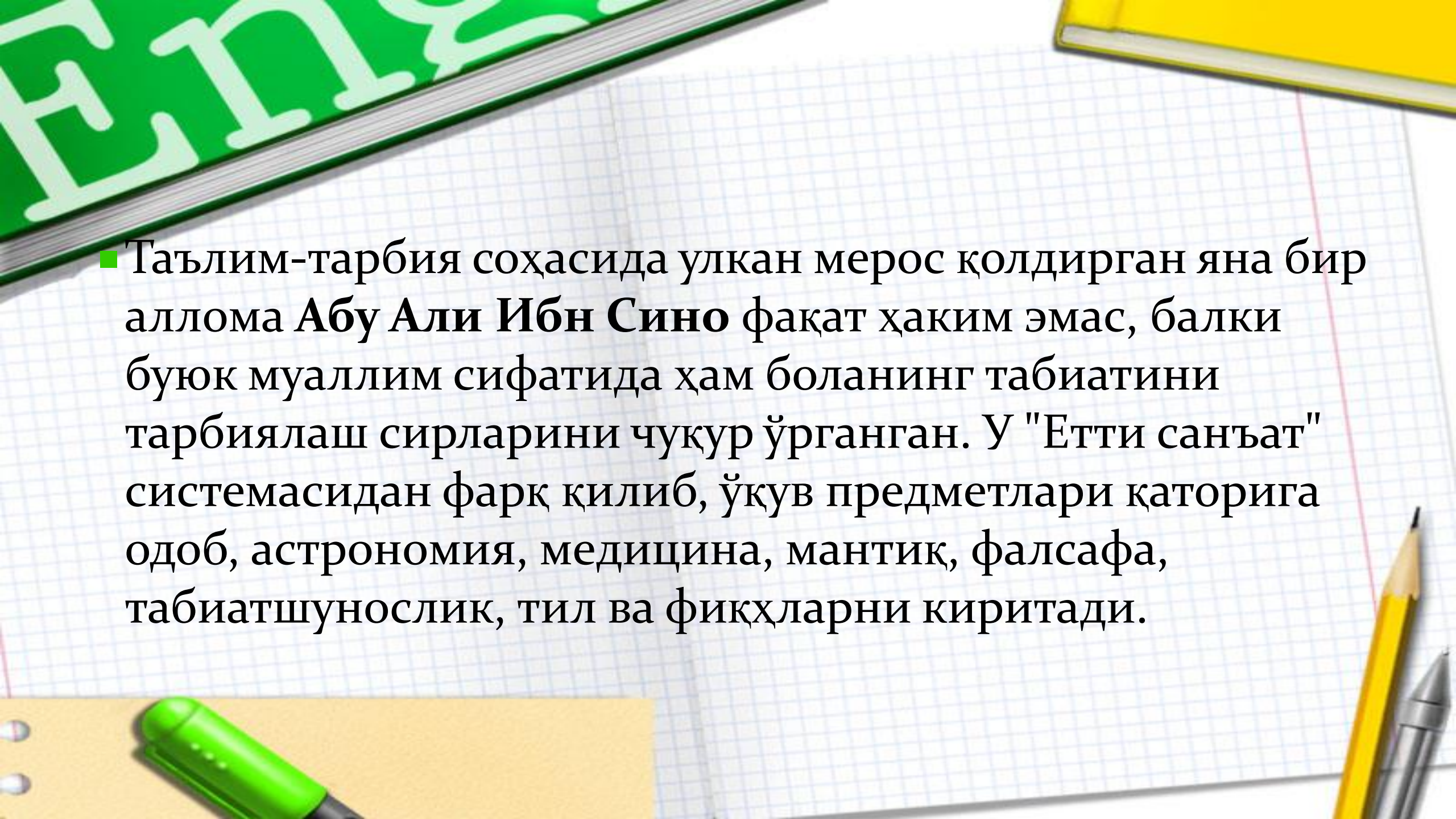
- Хоразмийнинг арифметик рисоласи ҳинд рақамларига асосланган ўнлик позицион ҳисоблаш системасининг Европада, қолаверса бутун дунёда тарқалишида буюк аҳамият касб этди. Европага ҳинд рақамлари араблар орқали ўтганлиги учун улар “араб рақамлари” деб аталади ва ҳозир ҳам шундай деб аталиб келинмоқда.

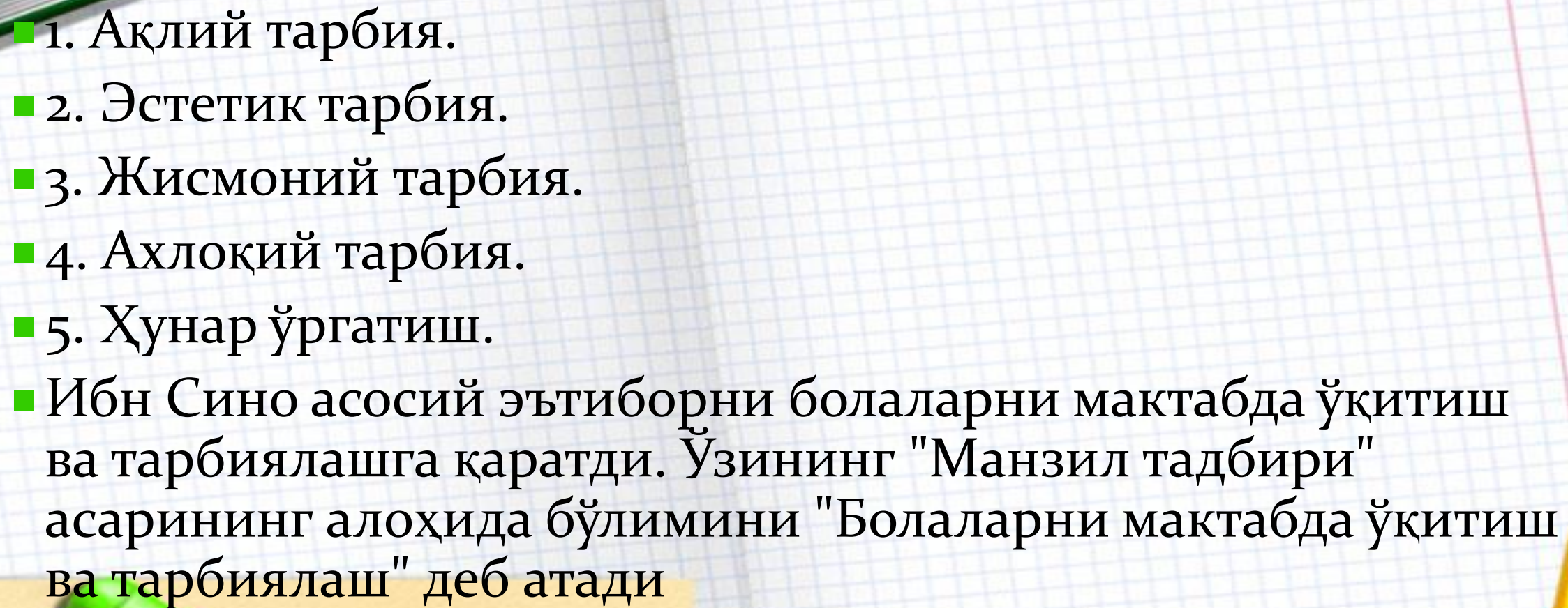
- **Абу Наср Форобий** (X аср) ўзидан олдинги алломалар ғояларини ўрганишни давом эттиради. У қадимги юнон мутафаккирлари – Платон, Аристотел, Эвклид, Птолемей, Порфирийларнинг асарларига шарҳлар ёзган. Айниқса, Аристотел асарлари (“Метафизика”, “Этика”, “Риторика”, “Софистика” ва б.)ни батафсил изоҳлаб, қийин жойларини тушунтириб бера олган, камчиликларини кўрсатган, айни вақтда бу асарларнинг умумий мазмунини очиқ берувчи махсус асарлар яратган.

-
- Асарларда бош ғоя инсон салоҳияти ва унинг қобилиятлари жамият тизимини вужудга келтирувчи етакчи омил сифатидаги қарашларида намоён бўлади. У икки нарсани инсон ақлига хос дейди:
 - 1) Табиатдан олинган табиий жумбоқлар.
 - 2) Таълим-тарбия натижасида эришилган ирода ва истакка мос интилиш.
 - Муаллиф анализ ва синтез, дедукция ва индукция услубларини шарҳлаб берди.

-
- Тарбия борасида муҳим манбалардан бири бу **Кайковуснинг «Қобуснома» асаридир.** Бу асарни баъзан Шарқ педагогикасининг қомуси деб бежиз айтишмайди. Мазкур асарда таҳсил берувчи ва таҳсил олувчи тоифалар маълум бир тизим турларига ажратилганлиги муҳим методологик ёндашув сифатида диққатга моликдир.

-
- Жумладан:
 - Улар билур ва билғонини билур. Ул олимлардур, унга тобе бұлмоқ керак.
 - Билмас ва билмағонин билур, ул қобулдир, унга ўргатмоқ керак.
 - Бири улдурким, билур ва билғонин билмас, ул уйқудадир, уни бедор қилмоқ керакдур.
 - Бири улдурким, билмас ва билмағонин билмас, у жоҳилдир, ундан қочмоқ керак.

-
- Таълим-тарбия соҳасида улкан мерос қолдирган яна бир аллома **Абу Али Ибн Сино** фақат ҳаким эмас, балки буюк муаллим сифатида ҳам боланинг табиатини тарбиялаш сирларини чуқур ўрганган. У "Етти санъат" системасидан фарқ қилиб, ўқув предметлари қаторига одоб, астрономия, медицина, мантик, фалсафа, табиатшунослик, тил ва фикҳларни киритади.

-
- 1. Ақлий тарбия.
 - 2. Эстетик тарбия.
 - 3. Жисмоний тарбия.
 - 4. Ахлоқий тарбия.
 - 5. Ҳунар ўргатиш.
 - Ибн Сино асосий эътиборни болаларни мактабда ўқитиш ва тарбиялашга қаратди. Ҳзининг "Манзил тадбири" асарининг алоҳида бўлимини "Болаларни мактабда ўқитиш ва тарбиялаш" деб атади

- сўров (анкета тарзида ёзма, оғзаки савол-жавоб) усули;
- ҳужжатларни ўрганиш (стандартлар, ҳисобот, хулосалар ва б.) усули;
- фаолият маҳсулини ўрганиш усули;
- алоҳида ҳолатларни ўрганиш усули;
- қиёслаш (рақамлар, далиллар, билдирилган фикр ва муносабатларни қиёслаш) усули;
- суҳбат (нутқ мулоқоти ёрдамида бевосита ёки билвосита маълумот олиш) усули.
- интервью (муаммога оид бўлган саволларга берилган жавоб тариқасида ахборот тўплаш) усули;
- кўзатиш (кишининг ҳаракатларида намоён бўладиган турли

- социометрия (Ж. Морено томонидан тавсия этилган бўлиб, ўзаро муносабатлар тузилиши билан психологик қовушувчанликни аниқлаш мақсадида гуруҳ ва жамоалардаги шахслараро муносабатларни ўрганиш) усули;
- тест (стандартлаштирилган синов бўлиб, унинг ёрдамида у ёки бу хилдаги жараён баҳоланиб бир бутунлигича ўрганиш мумкин) усули;
- эксперимент (муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёни, ҳаттоки шахснинг ҳис-туйғулари, характери, қобилияти, ақл-заковатини ўрганиш учун синаб кўриш. Бунда, объектга таъсир этадиган барча омиллар катъий назорат қилган ҳолда кузатилади) усули;
- моделлаштириш (жараённи билвосита ўрганишга асосланган бўлиб, бунда бирон объектнинг хусусиятларини ўрганиш учун махсус равишда тузилган бошқа объектда қайта ҳосил қилиш тушунилади) усули ва бошқалар.

■

■

■ **Эътиборингиз учун
рахмат!**